Makroregionalny Konkurs z Wiedzy o Muzyce „Polski folklor muzyczny” dla Szkół Muzycznych I stopnia

PAŃSTWOWA SZKOŁA MUZYCZNA
I i II STOPNIA im. FRYDERYKA CHOPINA
w Olsztynie

Instrumentarium ludowe

Opracowanie:

Agnieszka Krajewska-Werecka

Erna Zawistowska

Makroregionalny Konkurs z Wiedzy o Muzyce „Polski folklor muzyczny”
dla Szkół Muzycznych I st.
wg treści nauczania z przedmiotu Wiedza o Muzyce

„Każda szkoła powinna się zajmować rodzimą muzyką ludową podobnie wnikliwie jak językiem ojczystym. Tylko wówczas można prawdziwie zrozumieć muzykę obcą”

Zoltan Kodaly - węgierski kompozytor i pedagog

Bibliografia:

· J. Sobieska, *Polski folklor muzyczny*, wydanie trzecie rozszerzone pod redakcją Piotra Dahliga, CEA, Warszawa 2006
· Suplement do podręcznika J. Sobieskiej *Folklor muzyczny w Polsce* – rozwój badań 1980-2005, pod redakcja Piotra Dahliga, CEA, Warszawa 2006
· Tomasz Nowak, *Polskie tańce narodowe*, opracowanie na potrzeby skryptu dla uczniów realizujących przedmiot *Folklor* w szkole muzycznej II st. w Olsztynie
· Encyklopedia muzyczna PWM 1995, hasło *folklor muzyczny*
· Strony internetowe:
Instrumenty z duszą – NIMiT:
https://www.youtube.com/results?search_query=instrumenty+z+dusza
oraz https://ludowe.instrumenty.edu.pl

Przykłady muzyczne do słuchania znajdują się pod każdym zdjęciem w poniższym pliku.

Oprac. Agnieszka Krajewska-Werecka, Erna Zawistowska

Podstawa programowa WoM:

1. Uczeń nazywa wybrane instrumenty ludowe (rozpoznaje na przykładach wizualnych i słuchowych)
2. Uczeń zna postać Oskara Kolberga i jego dzieło etnograficzne
3. Uczeń zna umiejscowienie głównych regionów etnograficznych na mapie Polski

Wstęp

Termin ***folklor*** pojawił się w słownictwie naukowym w 1846 r., w londyńskim wydawnictwie „Ateneum", a wprowadzony został przez Williama Johna Thomasa. Termin ***folk-lore*** oznaczał wówczas literaturę ludową, czyli stworzoną w umyśle ludu, przekazywaną z pokolenia na pokolenie drogą tradycji ustnej. Tak więc przedmiotem badań była **„wiedza ludu", „prostych ludzi': podania, legendy, wierzenia, baśnie, poezja, przysłowia.**

Dziś zakres pojęciowy terminu folklor poszerzył się i odzwierciedlają to różne definicje. Najbardziej trafne zdanie definiujące folklor zawiera się w słowach: jest to: ***sztuka synkretyczna (złożona), w której słowo, taniec, mimika, gest, muzyka, tworzą różne gatunki wykonywane w realiach życia ludu wiejskiego.***

1. Cechy folkloru muzycznego

1.1. Brak pisma nutowego, przekaz pamięciowy

Jedną z cech charakterystycznych muzyki ludowej, tak wokalnej, jak i instrumentalnej, jest jej przekaz drogą ustną, lub na podstawie obserwacji grających muzyków. Tak więc istotą jest pamięć pokoleń i jednostek, a środkiem wykonawczym żywa praktyka muzyczna. Ta trwałość pamięci jest ceniona najbardziej wśród ludności wiejskiej. Potwierdzeniem tego jest wysoka pozycja społeczna starościn weselnych, starszych drużbantów, czy swaszek (swatek), które mają w pamięci cały obrzęd weselny i wiedzą, kiedy wykonać odpowiednią pieśń, obrzędowy taniec czy powiedzieć oracje.

Wyrabianie pamięci muzycznej zaczynało się już od dzieciństwa, gdy najmłodsi zapamiętywali pieśni zarówno świeckie, jak i religijne, nucone przez starsze osoby podczas monotonnych prac gospodarskich; kołysanki; repertuar grup kolędniczych okresu Bożego Narodzenia – Herody, jasełka itp., jak i wielkanocne – np. *chodzenie po Allelui, Konopielki*. Muzykalność kolejnych pokoleń kształtowała się bez pomocy pisma nutowego. Powiedzenie instrumentalistów ludowych jest tu bardzo trafne: „My z głowy *grajem* a nie z nut".

1.2. Wariabilność

Przekazywanie materiału muzycznego z pokolenia na pokolenie drogą tradycji ustnej ma ważną cechę odróżniającą ją od muzyki profesjonalnej, mianowicie wiele wersji jednej pieśni czy melodii instrumentalnej, to tzw. **wariabilność**, czyli zmienność (z łac. *vario*, *variatio* – zmiany, różnorodność). To wpływa na kolejną cechę: twórczą postawę wykonawców, bowiem nie ograniczają się oni do rygorystycznego odtwarzania melodii. Bywa, że najlepsi śpiewacy urozmaicają lokalną pieśń swoimi pomysłami muzycznymi, np. poprzez dodanie ozdobników, figuracji, a więc dochodzi tu jeszcze element improwizacji. Muzyk ludowy czy śpiewak współtworzy, a nie schematycznie odtwarza. To niesie za sobą zmiany także w tekście słownym. Stąd powiedzenie *co wieś, to inna pieśń*. Najbardziej charakterystycznym przykładem są różne melodie i teksty pieśni oczepinowej, *Oj, chmielu…* (Sobieska, przykład 48, str. 204).

1.3. Anonimowość

Muzyczna twórczość ludowa jest bezimienna, jest to między innymi wynik przekazywania jej drogą tradycji ustnej, czyli z pokolenia na pokolenie.

2. Folklorystyczne narzędzia dźwiękowe, instrumenty, kapele.

W procesie kształtowania się instrumentów muzycznych ważną rolę odegrały narzędzia i zabawki dźwiękowe, które stanowią ważne ogniwo potrzebne do zgłębienia wiedzy o historii instrumentów ludowych i instrumentów muzycznych w ogóle.

2. 1. Narzędzia muzyczne

Narzędzia muzyczne są to przyrządy do muzykowania, ale także do hałasowania, gwizdania, świstania, buczenia, pohukiwania. Funkcjonują one jako zabawki dziecięce, występują w obrzędach ludowych, są sprzętem pasterskim, łowieckim, i wtedy używane są jako narzędzia sygnalizacyjne. Wyróżnia się następujące grupy: aerofony, chordofony, membranofony oraz idiofony.

2.1.1. Ludowe narzędzia muzyczne. Aerofony:

- fujarki beskidzkie;
- fujarki wielootworowe;
- wierzbowe rogi pasterskie z kory wierzbowej;
- gwizdki gliniane – świstawki, z otworami na palce z wypalanej gliny, niektóre wypełniane wodą (rodzaj zabawek);
- rożek pasterski – z bydlęcego rogu ze stroikiem klarnetowym, który ma dwa otwory palcowe;
- okaryna – gliniany instrument z kilkoma otworami.

okaryna

Okaryna - przykład brzmienia:

https://www.youtube.com/watch?v=j8wFNcOEvZA

2.1.2. Ludowe narzędzia muzyczne. Chordofony:

Skrzypce diabelskie – instrument zabawowy znany głównie na Kaszubach, Kurpiach i Mazurach. Odmiana kaszubska jest typowo perkusyjna, nie ma określonej wysokości dźwięku. Do długiej listwy zakończonej głową diabła w kapeluszu przymocowana jest deszczułka o konturach skrzypiec ze strunami, które nie są strojone. O struny grający uderza pałeczką, a mocne części taktu podkreśla uderzając nóżką o ziemię. Powoduje to brzęczenie talerzyków i brzękadeł umocowanych na kapeluszu. Ten zabawowy instrument był często używany podczas kolędowania.Kurpiowskie skrzypce diabelskie są chordofonem, który może pełnić funkcję instrumentu melodycznego.

skrzypce diabelskie

Skrzypce diabelskie - przykłady brzmienia:

https://www.youtube.com/watch?v=wZglHZ_y6tk

https://ludowe.instrumenty.edu.pl/pl/instruments/show/instrument/4677

2.1.3. Ludowe narzędzia muzyczne. Membranofony:

Burczybas – występuje na Kaszubach i Ziemi Chełmińskiej. Ma kształt beczułki, z jednej strony naciągnięta jest membrana lub umieszczone drewniane denko, w którym jest otwór z umocowaną wiązka końskiego włosia. Gra się (często w dwie, a nawet trzy osoby) pociągając włosie zwilżonymi wodą dłońmi, co powoduje drgania membrany. Instrument pełni rolę akompaniującą. Wydaje niskie, buczące dźwięki, stąd nazwa burczybas lub bąk, buk, brumtop, mreczk.

burczybas

Burczybas - przykłady brzmienia:

https://www.youtube.com/watch?v=kSgxD_1UoI4

https://ludowe.instrumenty.edu.pl/pl/instruments/show/instrument/4643

2.1.4. Ludowe narzędzia muzyczne. Idiofony:

Narzędzia perkusyjne, samodźwięczne, np. kołatka, klekotka i terkotka, funkcjonują w liturgii Wielkiego Tygodnia, kiedy to nie można używać instrumentów. Używane są również podczas polowań, w dorocznych zwyczajach, np. dyngusie, zapustach i z kolędnikami.
Grzechotki – worek z pęcherza napełniany ziarnami lub kamykami.
Dzwonki pasterskie – dzwonki zwierzęce.

terkotki

Terkotki - przykład brzmienia:

https://www.youtube.com/watch?v=i-yHlTT3RHE

dzwonek pasterski

Dzwonek pasterski - przykład brzmienia:

https://www.youtube.com/watch?v=-7Ri6M23rKo

2.2. Ludowe instrumenty muzyczne

Polska ludowa muzyka instrumentalna wykazuje silne związki z muzyką wokalną ze względu na dużą część wspólnego repertuaru. Instrumentaliści grający solo lub zespołowo w kapeli akompaniują do tańca powtarzając tę samą melodię (często ze zmianami wariacyjnymi) lub łącząc różne melodie, niekiedy cyklicznie, realizują zasadę kontrastu tempa: wolne, szybkie, metrum: dwudzielne i trójdzielne.

Nie wszystkie instrumenty tradycyjne pozostały w użyciu do naszych czasów. Wiele, zwłaszcza najdawniejsze, zachowało się w muzeach. Niektóre tradycyjne instrumenty zostały wyparte przez fabryczne, np. mazanki czy złóbcoki przez klasyczne skrzypce.

Polskie ludowe instrumentarium tworzą przede wszystkim chordofony i aerofony, a na drugim miejscu idiofony i membranofony.

2.2.1. Ludowe instrumenty muzyczne. Chordofony:

Skrzypce – najpopularniejszy i najbardziej rozpowszechniony instrument, zarówno solowy, jak i stanowiący trzon kapeli ludowej wszystkich regionów Polski. Budowane były na wzór profesjonalnych skrzypiec, ale z dowolnym podejściem do materiału i zasad lutnictwa.

skrzypce

Skrzypce ludowe - przykład brzmienia:

https://ludowe.instrumenty.edu.pl/pl/instruments/show/instrument/4569

Mazanki – nazwa instrumentu pochodzi prawdopodobnie od mazania, czyli pocierania smyczkiem po strunach. To instrument o wielowiekowej tradycji występujący w Wielkopolsce i na Ziemi Lubuskiej. W budowie przypominające małe skrzypce, ale żłobione były z jednego kawałka drewna. W płycie rezonansowej oprócz otworów „f" jest dodatkowy otwór, przez który przechodzi dłuższa nóżka podstawka, opierając się na spodzie i zastępując duszę instrumentu. Mazanki miały 3 struny strojone kwintami. Grano na nich podczas obrzędów weselnych razem z kozłem, co wiązało się z ich dawną magiczną funkcją. Zostały wyparte przez skrzypce fabryczne.

mazanki

Mazanki - przykład brzmienia:

https://ludowe.instrumenty.edu.pl/pl/instruments/show/instrument/4554

Złóbcoki, żłóbczaki – instrument smyczkowy popularny na Podhalu, zwany też gęślikami podhalańskimi, gęśle, wywodzący się prawdopodobnie z azjatyckiego rebeku. Instrument wykonywany był z jednego kawałka drewna. Były dwa typy:

złóbcoki w kształcie owalnym

złóbcoki w kształcie wrzecionowatym, wąskim

Złóbcoki - przykłady brzmienia:

https://ludowe.instrumenty.edu.pl/pl/instruments/show/instrument/4563

https://ludowe.instrumenty.edu.pl/pl/instruments/show/instrument/4684

Dawniejsze instrumenty miały 3 struny. Później, pod wpływem skrzypiec dodano jeszcze czwartą.

Oktawka – dawny instrument smyczkowy, pokrewny złóbcokom, uważany za reliktową formę średniowiecznego instrumentu o nazwie fidel. Instrument miał 4 struny strojone w kwintach.

oktawka

Skrzypce podwiązane – przewiązanie w odpowiednim miejscu szyjki instrumentu ma na celu podwyższenie stroju o kwintę i zbliżenie go do wysokiego stroju mazanek. Na takich podwiązanych skrzypcach grają do dziś instrumentaliści ludowi w Wielkopolsce w parze z dudami.

skrzypce podwiązane

Suka – archaiczny instrument smyczkowy, który znany był w Polsce już w XIV w. i używany do początku XX wieku. Informacja o tym instrumencie pochodzi z miejscowości Kocudza koło Biłgoraja na Lubelszczyźnie. Nazwa *suka*(biłgorajska), nie ma wytłumaczenia, choć są podstawy, by uważać ją za instrument podrzędny, nie szanowany. Takie wiadomości przekazali informatorzy ze wspomnianej miejscowości Kocudza w 1950 r. Na instrumencie tym grało się na siedząco, opierając go na kolanach.
Suka ma korpus skrzypiec, ale trzyma się ja na kolanach pionowo (jakby na wiolonczeli). Ma charakterystyczny kształt: szeroka i krótka szyjka z czterema kołkami. Struny strojone w kwintach, odstawały od szyjki, bo nie było podstrunnicy. W dolnej części szyjki znajduje się wizerunek rozety. Gra się tzw. techniką paznokciową, polegającą na skracaniu strun poprzez dotykanie (a nie naciskanie na strunę) z boku struny paznokciami palców lewej ręki. Smyczek jest długi, w kształcie łuku z włosiem.

suka

Suka - przykład brzmienia:

https://www.youtube.com/watch?v=igfacsE5P0s

Lira korbowa – instrument znany w całej Europie, począwszy od średniowiecza, używana zarówno na dworach, jak i w środowiskach plebejskich. Lirę towarzyszącą muzyce religijnej w klasztorach i kościołach nazywano *organistrum*. Lira w słowiańskiej (w tym polskiej) tradycji towarzyszyła przede wszystkim wędrownym muzykantom, często ociemniałym, a na przełomie XVI/XVII wieku przeniknęła na wieś stając się instrumentem ludowym. W XVIII wieku była popularna na dworach (Józef Haydn skomponował nawet koncerty na lirę korbową). W XIX wieku była używana przez wędrownych dziadów – lirników wykonujących długie pieśni narracyjne. Lira korbowa ma korpus w kształcie gitary, do którego przymocowana jest z wierzchu komora tangentowa: zamykana wieczkiem skrzynka z drewnianymi klawiszami. Lewa ręka skraca strunę melodyczną przebiegającą wewnątrz komory, przez dosuwanie do niej klawiszy (odpowiednik techniki paznokciowej). Oddzielnie umieszczone są dwie struny burdonowe (mogą być 3, 4) strojone unisono lub w kwincie. Wszystkie struny pocierane są drewnianym kółkiem, który pełni rolę smyczka, obracanym przy pomocy korbki prawą ręką lirnika.

lira korbowa

Lira korbowa - przykłady brzmienia:

https://www.youtube.com/watch?v=5jd0roFtHsA&list=PL-vEE7TX3aIfca1edpfKRz3Vt6HURNAMf&index=7

https://ludowe.instrumenty.edu.pl/pl/instruments/show/instrument/4583

https://ludowe.instrumenty.edu.pl/pl/instruments/show/instrument/4955

Basy – stanowią podstawę basową i rytmiczną w kapeli. Dawne basy miały 2 lub 3 struny strojone kwartami lub kwintami. Wykonane były z jednego kawałka drewna. Z czasem upodobniły się (różne odmiany) do wiolonczeli lub kontrabasu.
W poszczególnych regionach kraju istniały różne ich odmiany:
Basy kaliskie – dwustrunne (struny strojone w kwincie czystej). Grający pociągał smykiem po tych 2 strunach jednocześnie, co dawało brzmienie burdonowe. Nie były stawiane na ziemi, ale zawieszane na pasku przez lewe ramię grającego.
Basetla wielkopolska – powstała pod wpływem wiolonczeli.
Basy podhalańskie – budowane w dwóch odmianach. Małe, zbliżone do wiolonczeli, noszone na ramieniu i wielkie o rozmiarach kontrabasu. Posiadają trzy lub cztery struny strojone: D d A; D d a A lub g d a.

basy

Basy - przykłady brzmienia:

https://ludowe.instrumenty.edu.pl/pl/instruments/show/instrument/4590

://www.youtube.com/watch?v=BAIzvA7qTJM

Maryna – odmiana basów występująca na Kujawach, Pałukach i na północy Wielkopolski. To połączenie chordofonu z idiofonem. Korpus rezonansowy ma kształt trapezu. Ma 3 struny strojone kwintami. Dawniej maryny były z jedną struną lub dwiema. Nad kołkami umieszczone są blaszane talerzyki, które brzękają podczas uderzania nóżką maryny o ziemię. W Wielkopolsce ten instrument wchodzi w skład kapel szamotulskich obok skrzypiec i klarnetu.

maryna

Cymbały – to instrument strunowy uderzany pochodzenia wschodniego. Pojawił się w Polsce już w XI wieku. Przetrwał do dziś głównie na południowo-wschodnich regionach kraju, głównie na Ziemi Rzeszowskiej. Po II wojnie światowej, po przesiedleniach, pojawili się cymbaliści z Ziemi Wileńskiej i Wołynia, którzy osiedlali się w północnych obszarach kraju (od Mazur po Ziemię Szczecińską).

W cymbałach, nad drewnianym, płaskim korpusem w kształcie trapezu, przebiega od kilku do dwudziestu kilku pasm metalowych strun, zwykle od 4- do 7 w paśmie, rozpiętych między zaczepami, a kołkami służącymi do strojenia. Struny opierają się na dwóch długich podstawkach. Struny melodyczne podzielone są lewym podstawkiem tak, że lewe ich odcinki brzmią o kwintę czystą wyżej od prawych. Struny basowe ułożone są na przemian z melodycznymi. W struny uderza się dwiema pałeczkami drewnianymi tzw. palcatkami (palczotkami). Skala rozpoczyna się od G-d (jako najniższych dźwięków), obejmuje 2-3 oktawy. Ponieważ cymbały występujące na terenie Polski nie mają tłumików – nakładające się na siebie, długo wybrzmiewające dźwięki sprawiają wrażenie gry akordowej i wpływają na charakterystyczne brzmienie cymbałów. Występują zarówno jako instrument solowy jak i wchodzący w skład kapeli.

cymbały

Cymbały - przykłady brzmienia:

https://www.youtube.com/watch?v=20Owl-SVf9Y&list=PL-vEE7TX3aIfca1edpfKRz3Vt6HURNAMf&index=5

https://ludowe.instrumenty.edu.pl/pl/instruments/show/instrument/4595

2.2.2. Ludowe instrumenty muzyczne. Aerofony:

W grupie aerofonów dominują instrumenty pojedynczostroikowe, typu klarnetowego. Reprezentuje ich rodzina dudów.

Dudy – prawdopodobnie pochodzenia azjatyckiego. Występowały w całej średniowiecznej Europie. Pełniły rolę instrumentu wojskowego, który dziś dominuje w Szkocji czy Irlandii.

dudy podhalańskie zwane KOZĄ

Dudy podhalańskie - przykłady brzmienia:

https://www.youtube.com/watch?v=W7LAmW_FA9w&list=PL-vEE7TX3aIfca1edpfKRz3Vt6HURNAMf&index=22

https://ludowe.instrumenty.edu.pl/pl/instruments/show/instrument/4739

dudy wielkopolskie -
kozioł biały weselny

dudy wielkopolskie -
kozioł czarny ślubny

Kozioł biały weselny - przykład brzmienia:

https://ludowe.instrumenty.edu.pl/pl/instruments/show/instrument/4751

Kozioł czarny ślubny - przykład brzmienia:

https://ludowe.instrumenty.edu.pl/pl/instruments/show/instrument/4675

Uwaga! W Polsce utrwaliła się błędna nazwa tych instrumentów „*kobza*". *Kobza (cobza, coboz)* jest instrumentem strunowym szarpanym, podobnym do lutni (*al ud* z jęz. arabskiego) używanym m. in. na Ukrainie, Węgrzech, a w XVI i XVII w. również w Polsce – np. w znanej XVI–wiecznej pieśni „*Duma rycerska*" Adama Czachorowskiego w incipicie: *Powiedz wdzięczna kobzo moja*. Na Wyspach Brytyjskich gra się na tamtejszych odmianach dud.

Zachowane źródła historyczne wskazują na wielką popularność dud w Polsce już od XI wieku, a od XVI w. były tak powszechne, że grała na nich zarówno szlachta jak i chłopi.

Podstawowymi częściami dud są:

- skórzany zbiornik powietrza w formie wora ze skóry koziej lub owczej (z włosiem lub bez) napełniany bezpośrednio ustami przez rurkę lub za pomocą ręcznego mieszka znajdującego się pod prawym łokciem grającego
- dwie piszczałki: krótsza służy do wygrywania melodii tzw. *przebierka*, dłuższa wydaje ciągły dźwięk burdonowi, tzw. bąk. Obydwie piszczałki mają stroik trzcinowy pojedynczy. Wyloty na ogół zakończone są rogowymi lub metalowymi czarami głosowymi.

W Polsce, tradycja dudziarska najlepiej zachowała się w Wielkopolsce. Istnieje tam aż pięć spośród ośmiu odmian znanych współcześnie w Polsce:

1. sierszeńki (siesieńki, od nazwy siersienić – brzęczeć)
2. dudy wielkopolskie (bukowsko – kościańskie) strojone B, A
3. dudy wielkopolskie (gostyńsko – rawickie) strój H, c
4. kozioł ślubny zwany *czarnym (*zazwyczaj wór miał czarną sierść), bo grano na nim do obiadu weselnego, opłacał go Pan Młody. Strój F
5. kozioł biały (wór z białą sierścią), zwany *weselnym*, bo grano na nim w drugiej części wesela do tańca i płacili weselnicy, strój Es zbliżony do stroju klarnetu małego - Es.

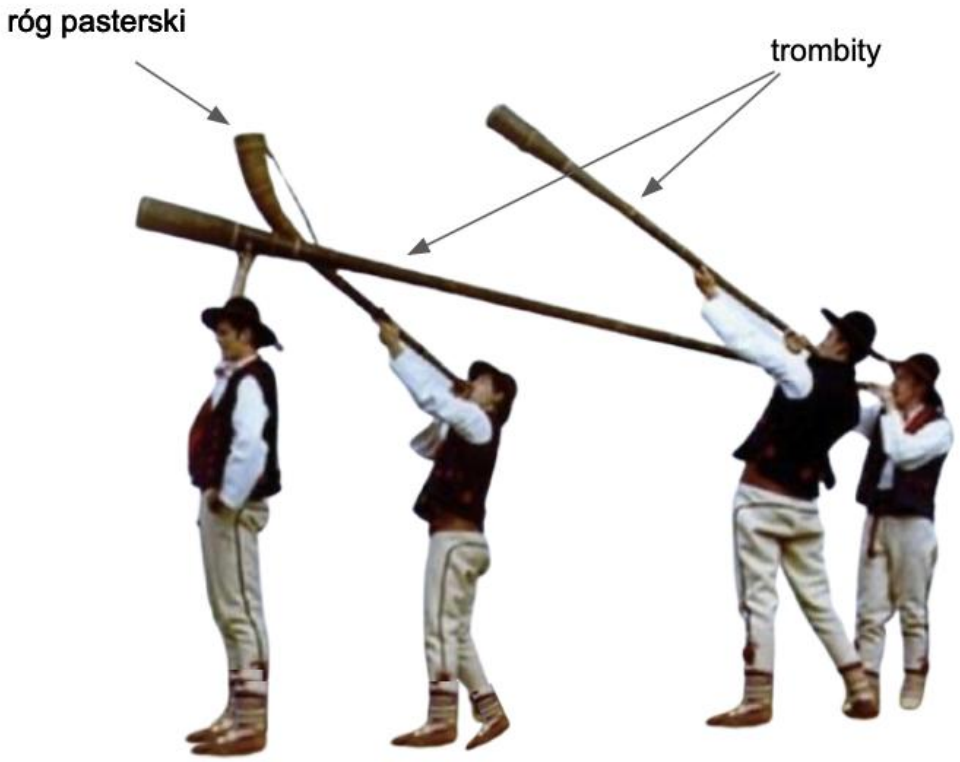
W Polsce południowej występują pozostałe odmiany:

6. dudy żywieckie,
7. dudy podhalańskie zwane też KOZĄ (nie mają czar głosowych przy piszczałkach),
8. gajdy śląskie

Zasady budowy i działania instrumentów są wspólne we wszystkich regionach. Różnią się one jedynie pewnymi szczegółami konstrukcyjnymi i zdobniczymi, sposobem zadęcia, a także nazwami regionalnymi.

Klarnet – instrument profesjonalny, który muzycy ludowi bardzo sobie upodobali, nazywając go potocznie *wydziwocz,* ponieważ dzięki technicznym możliwościom mogą wygrywać ornamenty urozmaicające melodie. Używane są w kapelach klarnety in B lub C, zaś z dudami i kozłem klarnet mały Es.

Trombita, trembita, róg pasterski – to aerofony ustnikowe. Są jednym z najstarszych typów instrumentów. Pełniły często funkcję użytkową, np. wygrywanie pasterskich sygnałów na górskich halach. Czasem znajdował zastosowanie w obrzędach dorocznych oraz w praktykach magicznych.
Rozcięty wzdłuż osi pień z młodego drzewa wydrążano, składając go z powrotem i zaciskając na nim metalowe obręcze, lub owijano wiklinowymi pierścieniami. W niektórych rejonach owijano je pasami z kory lub wikliny. Największe instrumenty mające do 4 metrów długości występują na Podhalu i w Beskidach. **Wygrywana melodia opiera się na dźwiękach szeregu harmonicznego (alikwotach). Instrument nie ma otworów palcowych.** Odmiany trombit w pozostałych rejonach kraju to ligawa i bazuna.

Róg pasterski - przykład brzmienia:

https://ludowe.instrumenty.edu.pl/pl/instruments/show/instrument/4859

Trombity - przykłady brzmienia:

https://www.youtube.com/watch?v=JMUNzBFbIF8&list=PL-vEE7TX3aIfca1edpfKRz3Vt6HURNAMf&index=17

https://ludowe.instrumenty.edu.pl/pl/instruments/show/instrument/4863

Ligawa, ligawka – na Mazowszu, Kurpiach, Podlasiu. Ma do 2m długości, sygnalizowały wyjście bydła na pastwisko i powrót do wsi. Używana również podczas adwentu do grania sygnałów zwołujących wiernych na roraty. Wygrywana melodia opiera się na alikwotach.

ligawka

Ligawka - przykład brzmienia:

https://www.youtube.com/watch?v=fXFF5LLbLz4&list=PL-vEE7TX3aIfca1edpfKRz3Vt6HURNAMf&index=14

https://ludowe.instrumenty.edu.pl/pl/instruments/show/instrument/4650

Bazuna – na Kaszubach, ma około 1 m. Funkcja bazun łączyła się z ostrzeganiem rybaków i przewoźników np. przed mgłą lub ułatwiała nawigację na jeziorach.

Piszczałki – instrumenty wargowe, występują w kilku odmianach:

- piszczałki z lekko ściętą częścią przyustną i charakterystycznym kołnierzem w części wylotowej, mają od 5-7 otworów palcowych;
- fujarki, o charakterystycznym walcowatym profilu oraz umieszczonym otworem wargowym po przeciwnej, spodniej stronie.
- piszczałki dwoiste, spotykane wyłącznie na Podtatrzu. Dwie piszczałki są wydrążone w jednej deszczułce. Przewiercone równolegle kanały umożliwiają jednoczesne zadęcie obu piszczałek. Tylko jeden z kanałów ma otwory boczne. Drugi wydaje dźwięk burdonowy.
- piszczałka bez otworów palcowych tzw. postna. - proste melodie wygrywano poprzez wsuwanie od spodu palca na różnicowaną głębokość oraz przedęcia.

piszczałka bez otworów palcowych, tzw. postna

Piszczałka bez otworów palcowych - przykład brzmienia:

https://ludowe.instrumenty.edu.pl/pl/instruments/show/instrument/4725

Wysoką pozycję wśród ludowych instrumentów zyskała harmonia.

Jej produkcja rozwinęła się w warsztatach niemieckich w końcu XIX wieku. Pierwsze instrumenty sprowadzone do Polski z Prus i Austrii wywołały duże zainteresowanie. Sprawiło to, że z początkiem XX wieku powstała w Warszawie rzemieślnicza produkcja harmonii, a po I wojnie światowej powstawały warsztaty na prowincjach. W ten sposób zaspokajały potrzeby miasteczek, a także wsi na Mazowszu, Kurpiach i Kielecczyźnie. Muzycy wiejscy zaczęli przenosić cały swój repertuar na ten instrument.

Dominują odmiany:

• Harmonia dwurzędowa – harmonia ręczna o niewielkiej skali melodycznej i klawiaturze basowej z kilkoma zewnętrznymi dźwigniami – klapkami. Instrument wzorowany na popularnych w XIX wieku harmoniach diatonicznych.

• Harmonia trzyrzędowa – chromatyczna harmonia ręczna o 24 basach i trzech rzędach klawiszy. Klawiatura melodyczna uporządkowana jest według szeregów następstw małych tercji, co daje w efekcie skalę chromatyczną. Instrument tego typu nazywany jest harmonią warszawską lub chromatyczną. Występuje na Mazowszu, Kurpiach, Suwalszczyźnie, Podlasiu i Kujawach, w regionie łowickim i skierniewickim. Na pograniczach wschodnich i na Wileńszczyźnie używano również harmonii trzyrzędowej guzikowej.

Udogodnieniem harmonii ręcznej jest:

• Harmonia pedałowa – w czasie gry instrument zasilany jest powietrzem z dwóch miechów, naciskanych stopami, dzięki czemu umożliwiało to muzykowi grę wielogodzinną przez kilka kolejnych dni na weselach.

harmonia pedałowa

Harmonia pedałowa - przykład brzmienia:

https://ludowe.instrumenty.edu.pl/pl/instruments/show/instrument/4661

2.2.3. Ludowe instrumenty muzyczne. Membranofony:

Bębenek obręczowy jednostronny – pojedyncza membrana z owczej lub koziej skóry (rodzaj tamburynu). Często obręcz wykonywano z przetaka; pod spodem doczepiano blaszki metalowe (żelazne lub mosiężne). Niekiedy nazywany bębenkiem oberkowym.
Bęben osznurowany dwustronny – dwie membrany napięte są i ściągnięte za pomocą sznurka. W czasie gry instrument zawieszony jest na szyi grającego, a gra się pałkami i rózgami z trzciny. Prawdopodobnie pochodzi od tarabanu.
Bęben ze stalką – to bęben z trójkątem.

bębenek obręczowy jednostronny

Bębenek obręczowy jednostronny - przykład brzmienia:

https://www.youtube.com/watch?v=wZglHZ_y6tk

2.2.4. Ludowe instrumenty muzyczne. Idiofony:

Stalka – trójkąt (triangel). Często występuje razem z bębnem wielkim;
Talerze (czynele) – zrobione w zakładzie kowalskim;
Dzwonki – kute ręcznie, osadzane na bębenkach;
Drumla – stalowy pręcik, wygięty w kształcie pękatej butelki z szyjką, w środku umieszczona jest elastyczna sprężynka o zgiętym końcu, którą grający szarpie, wkładając do ust.

drumla

Drumla - przykład brzmienia:

https://www.youtube.com/watch?v=LOBPXRONMic

2.3. Kapele

Skład kapel jest zróżnicowany w poszczególnych regionach kraju.

Główną funkcję melodyczną pełnią skrzypce, a w niektórych regionach, np. na Podhalu, Beskidach czy w Wielkopolsce - dudy. Funkcję rytmiczną realizuje bęben (jedno- lub dwumembranowy), a funkcja rytmiczno-harmoniczna została powierzona basom. W różnych regionach Polski skład poszerza się o klarnet, trąbkę, harmonię, akordeon, cymbały.

Zasadą gry w kapeli jest:

- dominacja melodyczna jednego z instrumentów przy rytmicznym i harmonicznym wtórze innych instrumentów,
- technika wariacyjna, polegająca na dokonywaniu zmian w tej samej linii melodycznej, na tle uporczywie powtarzanych dźwięków basów lub burdonu (dźwięku ciągłego dud).

3. Podział Polski na regiony etnograficzne

4. Oskar Kolberg i jego dzieło

Pliki do odsłuchania:

https://www.youtube.com/watch?v=H54RK5nYeRk
https://www.youtube.com/watch?v=67xLIr5Xf4Q

Henryk Oskar Kolberg urodził się 22 lutego 1814 roku (cztery lata po F. Chopinie), we wsi PRZYSUCHA pod Opocznem. Był synem Juliusza Kolberga i Karoliny de Mercour. W 1819 roku ojciec Oskara został powołany przez Stanisława Staszica na stanowisko profesora Uniwersytetu Warszawskiego w celu objęcia wykładów z geodezji, miernictwa i topografii, dlatego państwo Kolbergowie przeprowadzili się do Warszawy. Młody Oskar uczył się gry na fortepianie u Józefa Elsnera i Ignacego Feliksa Dobrzyńskiego. W 1835 roku wyjechał na dwa lata do Berlina studiować kompozycję. Po powrocie do kraju, bez wielkich perspektyw w dziedzinie muzycznej, zaczął pracę urzędniczą.

Okres pracy terenowej otwiera rok 1839, kiedy to powstał pierwszy zbiór pieśni ludowych z okolic Wilanowa pod Warszawą. Kolejny zbiór *Pieśni* z 1842 roku przyniósł nieprzychylne opinie, ponieważ pieśni były dodatkowo przybrane w przygrywki i zharmonizowane. Dopiero od 1857 roku w zbiorze *Pieśni ludu polskiego* widać przemianę Oskara Kolberga z kompozytora w etnografa, ponieważ wiernie odtwarza melodie ludowe, bez harmonii. I tak rok po roku powstają nowe publikacje regionów Polski i (częściowo) Litwy, Białorusi, Ukrainy.

W 1871 roku O. Kolberg otrzymał od Krakowskiego Towarzystwa Naukowego pomoc finansową na realizację zamierzonych wydawnictw i opuścił Warszawę. Osiedlił się pod Krakowem w Modlnicy, w dworze swojego przyjaciela Józefa Konopki i tam pracował (jak podają biografowie *w ciszy przy lampie naftowej. A kiedy lampa nie oświetlała pomieszczenia, oznaczało to, że Kolberg „wyruszył na zbierałki”*).
Oskar Kolberg zmarł 3 czerwca 1890 r. w Krakowie.

W dzień przed śmiercią powiedział:
„Umieram Bogu dzięki z tą pociechą, że według sił moich zrobiłem za życia co mogłem, że nikt mnie za próżniaka nie ma i mieć nie będzie, a to co po sobie zostawiam przyda się ludziom na długo”. (I. Kopernicki: *Śmierć Oskara Kolberga*. „Wisła” 1890, T. 4, s. 511.)
Pochowany został na cmentarzu Rakowickim w Krakowie. Na płycie nagrobkowej jest napis:

„Oskarowi Kolbergowi, zasłużonemu Ojczyźnie – rodacy.
Polskę całą przeszedł, lud poznał i ukochał.
Zwyczaje jego i pieśni w księgi złożył”

Owe księgi to kilkadziesiąt tomów, które są opatrzone długim tytułem:

„Lud. Jego zwyczaje, sposób życia, mowa, podania, przysłowia, obrzędy, gusła, zabawy, pieśni, muzyka i tańce”

Pierwszym opisanym regionem jest *Sandomierskie,* następne to:

- *Kujawy* – 2 tomy
- *Krakowskie* – 4 tomy
- *Wielkie Księstwo Poznańskie* – 7 tomów
- *Lubelskie* – 2 tomy
- *Kieleckie* – 2 tomy
- *Radomskie* – 2 tomy
- *Łęczyckie* – 1 tom
- *Kaliskie* – 1 tom
- i inne.

Kontynuacją tych zbiorów są ***„Obrazy etnograficzne”*** – kolejne monografie regionów Polski, np.: *Pokucie, Mazowsze*.

W 1960 roku Uchwałą Rady Państwa postanowiono wznowić wydanie tych zbiorów pod wspólnym tytułem **„*Dzieła Wszystkie Oskara Kolberga*”** (skrót od pierwszych liter: DWOK). Na całość DWOK złożyło się ponad 80 tomów. Obecnie Instytut Oskara Kolberga w Poznaniu wydaje także kolejne tomy, wcześniej nie publikowane.

W dotychczasowej polskiej literaturze folklorystycznej i etnograficznej nie ma dzieła o równej wartości. Sięgają po zbiory nie tylko etnomuzykolodzy i etnografowie, ale także ludzie pielęgnujący w praktyce tradycje sztuki ludowej i folkloru.

Oskar Kolberg (1814-1890)